Het leven van onze voorouders in de Nieuwe tijd

De manier van leven in de Nieuwe tijd (1500-1800) werd vooral bepaald door gebeurtenissen die soms lang geleden plaatsvonden zoals de introductie van de landbouw en de sedentaire levenswijze die toen ontstond. In onze streken waren er ondertussen overal bossen gerooid die plaats maakten voor vruchtbare landbouwgronden. In het Waasland, Meetjesland en de regio Halen waren dit vooral zand- en zandleemgronden bovenop klei- en zandbodems. In het Pajottenland ging het om leemgronden. Overal waren er dorpen of **parochies**[1] ontstaan vanuit kleine leefgemeenschappen.

Het Waasland en het Meetjesland behoorden tot het graafschap Vlaanderen. Spaanse en nadien Oostenrijkse vorsten zouden in deze periode de titel dragen van Vlaamse graaf en werden zo de **vorst** over onze voorouders. De regio Halen en het meer noordelijke deel van het Pajottenland lagen binnen het hertogdom Brabant, terwijl het zuidelijke deel van het Pajottenland dan weer behoorde tot het graafschap Henegouwen. In het graafschap Vlaanderen waren de **kasselrijen**[2] ontstaan die we hier verder zullen volgen.

Om zich in vaak woelige tijden te verzekeren van de trouw en steun van **vazallen** of leenmannen, gaf de vorst hen een leen of heerlijkheid waar ze zelf de **heer**[3] van werden. Door verdere versnippering ontstond er binnen de kasselrijen een lappendeken aan lenen en heerlijkheden, vaak zelfs binnen hetzelfde dorp.

De vorst liet de kasselrijen en dorpen besturen door ambtenaren en ook de heerlijkheden hadden hun eigen bestuursorganen. Deze gelaagdheid van bestuursvormen zorgde vaak voor bevoegdheidsconflicten en verschilde bovendien soms sterk van streek tot streek. We kiezen er daarom ook voor om in deze inleidende tekst een reeks begrippen en een meer algemeen kader uit te leggen. Nadien zal voor enkele dorpen in onze vier regio's de lokale situatie geschetst worden.

Onze voorouders leefden vooral van wat het land opbracht. Ze pachtten hiervoor een stukje grond of bewerkten zelf hun eigendom. En het was op dat stukje grond dat de vorst of zijn vazal, een kerkelijke instelling, het dorpsbestuur, jaarlijks een of andere belasting oplegden. Zo betaalde men **tienden** aan de pastoor, een **grondbelasting** aan het dorpsbestuur, **penningrenten** aan het kasselrijbestuur.

De vorst kon verschillende zaken aan zijn vazallen geven zoals een **leen** of een **heerlijkheid**, men sprak ook van een grondleen of van een heerlijk leen dat gehouden werden van de vorst. Een grondleen bestond uit een stuk grond of territorium terwijl aan een heerlijkheid vooral de heerlijke rechten[4] van de heer –dit was dus de vorst of zijn vazal- over zijn inwoners verbonden waren. Door het persoonlijk gebonden zijn van de inwoners aan hun heer, sprak men ook van **horigen of laten**. Niet elk leen was ook een heerlijkheid, vele grondlenen waren in het bezit van een vazal die niet over heerlijke rechten beschikte. Er waren ook heel wat heerlijkheden die ook lenen waren en dus beschikten over een territorium.[5] En niet elke heerlijkheid was dan weer een leen. Zo kon een

[1] Een parochie duidt op een kerkelijke gebiedsomschrijving, het was toen een veelgebruikte term ook voor een dorp.
[2] Men heeft zo als kasselrijen de Oudburg van Gent, het Brugse Vrije, het land van Waas, het land van Aalst, het land van Dendermonde, de kasselrij Kortrijk, de kasselrij Oudenaarde, de Vier Ambachten.
[3] We zullen verder voor de vier regio's de termen vorst en heer gebruiken, om respectievelijk de hogere heer (=Vlaamse graaf in geval van kasselrijen) en de lokale heer als vazal van de vorst binnen een kasselrij aan te duiden.
[4] Voorbeelden van heerlijke rechten zijn het presteren van een dag arbeid (**heerlijke dag**) of het bij een overlijden door de vorst of zijn vazal laten kiezen van het beste stuk roerend goed (**beste hoofd**).
[5] Voorbeelden hiervan zijn het land van Nevele en het land van Beveren.

heerlijkheid bestaan uit enkel het uitoefenen van de **rechtspraak**.[6] Een vazal kon van de vorst ook een ambt of een leenhof houden. En een vazal van de vorst kon op zijn beurt volglenen en deelheerlijkheden geven aan zijn leenmannen. Binnen een **leenhof** werd beslist over zaken zoals het geven van volglenen, of over overdracht van lenen.

Wanneer het centrum van een heerlijkheid uitgroeide tot een relatief dichtbevolkt gebied en zich dus onderscheidde van een landelijk dorp, gaf de vorst soms een **keure** met een aantal voorrechten waardoor de inwoners minder afhankelijk werden hem. Men noemde dit een **vrijheid**, die verder kon uitgroeien tot een **stad** wanneer de bewoners vooral leefden van handel en ambachtelijke nijverheden.[7]

Ook een **kasselrij** was zelf een leen en heerlijkheid en met een leenhof, dat de **vorst**[8] liet besturen door een ambtenaar die hem vertegenwoordigde, de **baljuw**[9], en door een **schepenbank**.[10] Om verdere verwarring te vermijden zullen we verder voor de vier regio's steeds spreken van lenen en heerlijkheden binnen een kasselrij, en van verdere volglenen en deelheerlijkheden. Het grondgebied van een kasselrij bestond verder uit gronden die niet in leen waren gegeven en dus de vorst zelf toebehoorden en uit gronden die hij bv. aan een kerkelijke instelling had geschonken, men noemde dit vrije of **allodiale**[11] gronden.

De meest gronden die onze voorouders bewerkten werden **gepacht**[12] voor een bepaalde periode of waren hun eigendom. Deze laatste waren in feite **cijnsgronden** die de vorst of zijn vazal liet gebruiken in ruil voor een jaarlijks te betalen cijnsrente. Zolang men deze rente betaalde kon men het stuk grond beschouwen als zijn 'praktische' eigendom en het dus verkopen, ruilen ('mangelen'), als borg gebruikten voor een lening (**bezette rente**). Bij het overlijden van de eigenaar ging de grond naar zijn weduwe en erfgenamen die verder de cijnsrenten betaalden en ook de **doodkoop** wat een extra jaar rente was. Bij de verkoop van cijnsgrond diende de verkoper een bepaald percentage van de verkoopprijs te betalen aan de heer of zijn vazal (=**markgeld**, wandelkoop). De koper diende dan op zijn beurt het **toekomstgeld** te betalen (=extra jaar rente).

De oppervlakte van lanbouwgronden werd uitgedrukt in **bunders, gemeten en roeden**. De cijnsrente werd betaald in natura, men sprak ook over **rentevene**[13], of in een geldbedrag (uitgedrukt in **ponden, schellingen en groten**).

---

[6] Men kende de drie graden van justitie (criminele rechtspraak) en daarnaast de civiele of burgerlijke rechtspraak (bv. registraties van transacties van grondeigendom of van het aangaan van leningen).

[7] Zo werd Nevele een stad en vrijheid genoemd. Sommige steden en vrijheden konden ook ontstaan zonder dat ze in een heerlijkheid lagen. In: J. Van Rompaey, De heerlijkheid als heem van onze voorouders.

[8] Met vorst bedoelen we hier steeds de graaf van Vlaanderen. In de lokale situatieschetsen die volgen spreken we over de lokale heren, die dus vazallen zijn van de vorst.

[9] Tijdens diens afwezigheid werd de baljuw vervangen door een officier.

[10] Men sprak zo van een grootbaljuw van de Oudburg of van hoofdschepenen van het land van Waas, om het onderscheid te maken met de baljuw en schepenbank van een heerlijkheid binnen een kasselrij.

[11] Men sprak ook over 'van god en de zon'. J. Van Rompaey, Het land en de heren van Nevele in een notendop.

[12] Pachtgronden waren dus eigendom van iemand anders, dit kon een andere dorpsbewoner zijn, de heer of een van zijn vazallen. Het pachten van gronden werd belangrijk vanaf de 13de eeuw. Het betrof hier contracten van een bepaalde termijn waarbij de pachtprijs kon aangepast worden aan de economische realiteit (wat met cijnsgronden niet kon door de muntontwaardingen). In: J. Van Rompaey, Het land en de heren van Nevele in een notendop.

[13] Men betaalde bv. met een **halster** graan of met **capoenen** (=besneden vetgemeste hanen). 1 halster= 53,5 à 72 liter (afhankelijk van tarwe/rogge of haver/gerst). En 1 mudde=12 halsters=144 achterlingen (uit: R. Van Gerven, De Scheldepolders van de Linkeroever).

Oude oppervlaktematen:
1 bunder=3gemet=900 roeden=133,7 are . (1 gemet=4 vierendeel). (uit R. Van Gerven)
Ook:
1 Brabantse bunder=4 dagwand (of zille)=400 roeden=132 are (uit Wikipedia)
1 Henegouwse bunder (bonnier)= 3(!) dagwand (journel)=300 roeden (verge)=111,6 are (uit thesis S. Berghman ivm Edingen)

Oude munteenheden: Geldbedragen worden vaak uitgedrukt in ponden, schellingen, groten. Dit wordt dan bv genoteerd als £16:0:3 gr (=16 ponden en 3 groten). Soms worden bedragen uitgedrukt met 4 cijfers (bv £1:15:6:3).
1 pond grooten (of Vlaams)=20 schellingen=240 groten.
Ook:
1 pond grooten=12 pond parisis=6 Brabantse gulden=6 Henegouwse ponden

En altijd de verdere typische 20/240 verdeling:

1 pond parisis=20 schellingen=240 denieren
1 Brabantse gulden=20 stuivers=240 denieren
1 Henegouws pond (livre)= 20 schellingen (sou/sol)=240 denieren (denier)

(uit R. Van Gerven, De Scheldepolders van de Linkeroever).

Wanneer een leen verkocht werd of geërfd werd door de oudste zoon, diende opnieuw een **leenverheffing** te gebeuren waarbij de eed van trouw aan de vorst of zijn vazal diende uitgesproken te worden. Men betaalde dan eenmalig een kleine vergoeding. Het **leendenombrement** was de gedetailleerde beschrijving van de ligging en de grootte van het leen. Wanneer de eigenaar van het leen ergens anders woonde, werd hij vertegenwoordigd door een **bedienelijk man**.

Onze voorouders leefden niet alleen in een heerlijkheid binnen een kasselrij maar ook rond de kerktoren van een parochie of dorp. Het parochiebestuur dat het dorp bestuurde bestond uit een **meier** als vertegenwoordiger van de baljuw, en een lokale schepenbank die viel onder het gezag van de vorst of zijn vazal.[14]

Marc Van Stappen, 2020, www.stap-brug.be

[14] Bepaalde dorpen in het Land van Waas vielen onder het gezag van de vorst (=Vlaamse graaf). Andere dorpen die binnen een lokale heerlijkheid lagen zoals het land van Nevele of het land van Beveren vielen onder het gezag van de lokale heer. In J. Van Rompaey, De heerlijkheid als heem van onze voorouders.